

บทความวิชาการ

มโนทัศน์เกี่ยวกับความจริงและการตรวจสอบความจริง :
ตรรกวิทยา วิทยาศาสตร์ และพุทธศาสนา

Concepts and Verification of Truth: Perspectives in Logic,
Science, and Buddhism

อำนวย ยัสโยธา¹

Amnuay Yussayotha²

เลขที่ 654/33 หมู่ที่ 2 ตำบลพะวง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90100

No. 654/33 Village No. 2, Phawong Subdistrict, Mueang District, Songkhla
Province 90100

Corresponding author E-mail: amnuay.yu@wu.ac.th

วันที่รับบทความ : 3 ตุลาคม 2568 วันที่แก้ไขบทความ : 16 ธันวาคม 2568

วันที่ตอบรับ : 28 ธันวาคม 2568 วันที่เผยแพร่ : 28 ธันวาคม 2568

¹ ศาสตราจารย์อำนวย ยัสโยธา, นักวิชาการอิสระ

² Professor Amnuay Yussayotha, Independent scholar

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ นำเสนอโมโนทัศน์เกี่ยวกับความจริง และการตรวจสอบความจริง 3 มุมมอง ประกอบด้วย มุมมองทางตรรกวิทยา วิทยาศาสตร์ และพุทธศาสนา เพื่อพิจารณาความสมเหตุสมผลทางความคิด เพื่อไว้ใช้เป็นเครื่องมือ แสวงหาความจริงและตรวจสอบความจริงในศาสตร์แขนงดังกล่าว อย่างมีเหตุมีผล

ผลการศึกษาพบว่า (1) มโนทัศน์ทางตรรกวิทยา ถือว่าความจริงประกอบด้วย องค์ 3 คือ สิ่งนั้นจะต้องเป็นจริง เราเชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นจริง และมีหลักฐานยืนยันว่าสิ่งนั้น เป็นจริง การตรวจสอบความจริงโดยใช้ 3 ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีเชอมนัย ถือว่าสิ่งใดจะเป็น จริงก็ต่อเมื่อมีความสมเหตุสมผลทางความคิด ทฤษฎีสมนัย ถือว่าสิ่งใดจะเป็นจริงก็ ต่อเมื่อมีหลักฐานรองรับ และทฤษฎีปฏิบัติยืนย ถือว่าสิ่งใดจะเป็นจริงก็ต่อเมื่อสามารถ นำไปใช้ปฏิบัติได้จริง (2) มโนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์ ถือว่าความจริงมีลักษณะเป็น นามธรรมเป็นสาธารณะ สามารถพิสูจน์และทดสอบได้ ส่วนองค์ประกอบของความจริงมี คือ ข้อเท็จจริง มโนทัศน์ หลักการ สมมติฐาน กฎ และทฤษฎี (3) มโนทัศน์ทางพุทธ ศาสนา แบ่งความจริงออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับสมมติ กับระดับปรมัตถ์

ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะว่า การแสวงหาความจริงและตรวจสอบความจริงอย่าง รอบด้าน ต้องประกอบด้วย 3 มโนทัศน์ หากให้ความสำคัญเฉพาะด้านตรรกวิทยาหรือ วิทยาศาสตร์ ก็เป็นเสมือนให้ความสำคัญด้านความคิดและร่างกาย แต่ละเลยด้านจิตใจ ชีวิตก็จะเฝ้าหว่งไปส่วนหนึ่ง แต่ถ้าให้ความสำคัญเฉพาะด้านศาสนา ก็เป็นเสมือนให้ ให้ความสำคัญเฉพาะด้านจิตใจ โดยละเลยด้านร่างกาย ชีวิตก็จะเฝ้าหว่งไปส่วนหนึ่ง แต่ถ้า ให้ความสำคัญรอบด้านประกอบกัน จะช่วยเติมเต็มให้เป็นชีวิตมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : ความจริง, การตรวจสอบความจริง, ตรรกวิทยา, วิทยาศาสตร์, พุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to examine three perspectives on the concepts of truth and truth verification: logic, science, and Buddhism. The objective is to analyze the the rationality of these concepts as tools for seeking and verifying truth in these disciplines in a rational manner.

The findings indicate that: (1) The logical concept defines truth as comprising three essential elements: it must be true, we believe it to be true, and there must be evidence to support its truth. This Truth verification uses three theories: The theory of implied association holds that something is true only if it is conceptually logical. The theory of congruence holds that something is true only if it is supported by evidence. And the theory of pragmatism holds that something is true only if it can be practically applied. (2) The scientific concept characterizes truth as abstract, public, and subject to verification and testing. The components of scientific truth include facts, concepts, principles, hypotheses, laws, and theories. (3) The Buddhist concept classifies truth into two levels: conventional truth and ultimate truth.

The author suggests that a comprehensive search for and verification of truth must encompass all three concepts. If one focuses solely on logic or science, this may be likened to prioritizing intellect and the physical body while neglecting the spiritual aspect; life will be incomplete. Similarly, if one focuses solely on religion, this may be likened to prioritizing the spiritual aspect while neglecting the physical; life will also be incomplete. nevertheless, if one prioritizes all aspects together, it will help create a more complete and fulfilling life.

Keywords: Truth, Truth Verification, Logic, Science, Buddhism

1. ความนำ

คำว่า “**มโนทัศน์**” (Concepts) หมายถึง ภาพในใจหรือความคิดรวบยอดที่สร้างขึ้นในใจอันเนื่องมาจากคำใดคำหนึ่ง เช่น เมื่อได้ยินคำว่า “**คน**” ก็จะสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับคนทั่ว ๆ ไป ไม่จำเพาะเจาะจงว่าเป็นใคร มีรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร มีเชื้อชาติ ศาสนา เพศ ภาษา หรือ สีผิวใด แต่ถ้าคำว่า “**คนไทย**” ก็จะสร้างมโนทัศน์ที่มีลักษณะจำเพาะเจาะจงที่แสดงอัตลักษณ์หรือตัวตน (Identity) ที่แตกต่างจากคนเชื้อชาติอื่น ๆ ทำนองเดียวกับคำว่าภาพวาดของ “**Mona Lisa**” ซึ่งเขียนโดย Leonardo da Vinci ที่แสดงไว้ที่ พิพิธภัณฑ์ลูฟวร์ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ก็จะสร้างมโนทัศน์ที่จำเพาะเจาะจงมากยิ่งขึ้นไปอีก กล่าวคือ เป็นมโนทัศน์เกี่ยวกับภาพวาดของผู้หญิงคนหนึ่ง ซึ่งมีรอยยิ้มอันน่าเป็นปริศนาว่า เธอจะยิ้ม ร้องไห้ หรือหัวเราะกันแน่

คำที่ยกมาให้ดูเหล่านี้เป็นมโนทัศน์เชิง **รูปธรรม** (concrete) จึงสร้างได้ไม่ยาก ต่างจากคำว่า **ความดี** **อิสราภาพ** **เสรีภาพ** ซึ่งเป็นคำในเชิง **นามธรรม** (abstract) ไม่มีรูปร่างตัวตน จึงสร้างมโนทัศน์ค่อนข้างยาก ถึงแม้จะสร้างได้ แต่ละคนก็จะสร้างไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความคิดและประสบการณ์ของแต่ละคน

2. การใช้ข้อเท็จจริงแสวงหาความจริง

การแสวงหา **ความจริง** เริ่มจาก **ข้อเท็จจริง** คำว่า “**ข้อเท็จจริง**” (facts) หมายถึง **ปรากฏการณ์ต่าง ๆ** เช่น โลกหมุนรอบตัวเอง ดวงจันทร์โคจรรอบโลก ดาวแต่ละดวงในระบบสุริยะจักรวาลโคจรรอบดวงอาทิตย์ จันทรุปราคาเกิดในเวลากลางคืน สุริยุปราคาเกิดในเวลากลางวัน ฯลฯ และถ้าปรากฏการณ์นั้นเกิดจากหลายข้อเท็จจริงประกอบกัน เรียกว่า “**ชุดของข้อเท็จจริง**” (set of facts) แต่ในที่นี้จะเรียกสั้น ๆ ว่า “**ข้อเท็จจริง**” นักปราชญ์ชาวกรีกสมัยโบราณ ชื่อ **อริสโตเติล** (Aristotle: 384 –322 B.C.) ใช้ข้อเท็จจริงแสวงหาความจริงเกี่ยวกับการเคลื่อนที่ของวัตถุพบว่า ถ้าปล่อยวัตถุที่มีน้ำหนักต่างกันลงมาจากที่สูงเดียวกัน ชิ้นที่มีน้ำหนักมากกว่าจะตกถึงพื้นก่อนชิ้นที่เบากว่า (สุทัศน์ ยกส้าน, 2556) ครั้นต่อมานักปราชญ์ชาวอิตาลี ชื่อ **กาลิเลโอ** (Galileo

Galilei : 1564-1642) ค้นพบความจริงใหม่ว่า **มวลของวัตถุ** ไม่มีผลต่ออัตราเร่งในการตกของวัตถุ และต่อมา “องค์การนาซา” (NASA) ได้ทดลองในห้องสุญญากาศ ก็พบความจริงสอดคล้องกับ **กาลิเลโอ** ว่า อัตราเร่งในการตกของวัตถุเป็นอิสระโดยตัวของมันเอง (free falling) ไม่ขึ้นอยู่กับความหนักเบาของวัตถุแต่อย่างใด (Conover, 2017)

ภาพดังกล่าวต่อไปนี้เป็น การแสดงการทดลองขององค์การนาซาในห้องสุญญากาศ (NASA Space Power Facility) ปลดปล่อย “ลูกบอล” กับ “ขนนก” ลงมาพร้อมกัน ผลลัพธ์ คือ ตกถึงพื้นพร้อมกัน ภาพแสดงการใช้ ข้อเท็จจริง แสวงหา ความจริงเกี่ยวกับ “แรงโน้มถ่วงสากล” (Universal gravity) ของ Sir Isaac Newton

ภาพที่ 1

การแสดงการทดลองขององค์การนาซาในห้องสุญญากาศ

หมายเหตุ. จาก บีบีซี <http://nanasaraafe.blogspot.com/2014/11/blog-post.html> เข้าถึง 25 ส.ค. 65)

จากภาพนี้อธิบายได้ว่า แรงโน้มถ่วงสากลเกี่ยวกับทฤษฎีการทดลองของกาลิเลโอ ที่ว่า “วัตถุที่มีน้ำหนักต่างกัน ถูกปล่อยพร้อมกันจากที่สูงระดับเดียวกัน จะตกถึงพื้นพร้อมกัน” ซึ่งในยุคนั้นผู้มีความรู้หลายคนไม่ยอมรับทฤษฎีนี้และไม่เห็นด้วย เกิดจากแรงดึงดูดเข้าสู่ศูนย์กลาง การค้นพบดังกล่าว ทำให้โลกได้รับการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์

อย่างก้าวกระโดด (rapid development) เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมอื่น ๆ ตามมามากมาย (Thananthorn, 2562)

ในบทความนี้ จะนำเสนอความจริงและการตรวจสอบความจริง 3 มโนทัศน์ คือ มโนทัศน์ทางตรรกวิทยา วิทยาศาสตร์ และ พุทธศาสนา ดังนี้

3. ความจริงและการตรวจสอบความจริงทางตรรกวิทยา

3.1 ความจริงทางตรรกวิทยา

ตรรกวิทยา คือ วิชาว่าด้วยหลักเกณฑ์ของการอ้างเหตุผล และการอ้างเหตุผล คือ การอ้างหลักฐานเพื่อที่จะยืนยันว่าข้อสรุปเป็นจริง การอ้างเหตุผลประกอบด้วย 2 ส่วน คือส่วนที่เป็น “เหตุ” กับส่วนที่เป็น “ผล” หลักฐานที่ใช้อ้างได้มาจาก 2 ทาง คือ จาก **ประสบการณ์** และ **ความรู้เดิม** คำว่า “**ประสบการณ์**” หมายถึง สิ่งที่ได้ผ่านทางประสาทสัมผัสหรืออุปกรณ์เครื่องช่วย ส่วนคำว่า “**ความรู้เดิม**” หมายถึง สิ่งที่ได้รับและเข้าใจกันมาแต่เดิม ไม่ต้องโต้แย้งกันว่าจริงหรือไม่จริง เช่น ดวงอาทิตย์ต้องขึ้นทางทิศตะวันออกและตกทางทิศตะวันตกเสมอ และถ้าเมื่อใดที่อ้างเหตุผลโดยอาศัยหลักฐานจากประสบการณ์ เรียกว่าการอ้างเหตุผลแบบ “**อุปนัย**” (Induction) แต่ถ้าอาศัยหลักฐานจากความรู้เดิม เรียกว่าการอ้างเหตุผลแบบ “**นิรนัย**” (Deduction) ส่วนระดับความน่าเชื่อถือของการอ้างเหตุผลแบบอุปนัยขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอย่างน้อย 3 ประการ คือ (1) **จำนวนหลักฐาน** ที่นำมาใช้อ้างมีมากน้อยเพียงใด ถ้ามีจำนวนมากความน่าเชื่อถือจะอยู่ในระดับสูง แต่ถ้ามีจำนวนน้อย ความน่าเชื่อถือจะอยู่ในระดับต่ำ (2) **หลักฐานเป็น ตัวแทนที่ดี** ของเรื่องที่สรุปหรือไม่ ถ้าเป็นตัวแทนที่ดี ความน่าเชื่อถือจะอยู่ในระดับสูง แต่ถ้าไม่ใช่ตัวแทนที่ดี ความน่าเชื่อถือจะอยู่ในระดับต่ำ และ (3) **เรื่องนั้น ๆ มีความซับซ้อนมากน้อยเพียงใด** ถ้ามีความซับซ้อนมาก อาจจะมีตัวแปรแทรกซ้อนอื่น ๆ ทำให้ระดับความน่าเชื่อถือคลอนแคลนได้ ส่วนการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย ระดับความน่าเชื่อถือขึ้นอยู่กับ การอ้างเหตุผลนั้นถูกต้องตามหลักคิดหรือเงื่อนไขที่กำหนดหรือไม่ ถ้าถูกต้องก็ถือว่าสมเหตุสมผล (Valid) แต่ถ้าไม่ถูกต้องก็ถือว่าไม่สมเหตุสมผล (Invalid)

การอ้างเหตุผล 2 แบบนี้ ทำหน้าที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน กล่าวคือ อุปนัยทำหน้าที่แสวงหาหลักฐานเพื่อนำมา “สร้าง” เป็นกฎหรือทฤษฎี ส่วนนิรนัยทำหน้าที่ “ตรวจสอบ” กฎหรือทฤษฎีที่อุปนัยสร้างขึ้น ถ้าตรวจสอบพบว่าสมเหตุสมผล (Valid) ก็รับไว้เป็นเครื่องมือแสวงหาความจริงต่อไป แต่ถ้าไม่สมเหตุสมผล (Invalid) ก็หักล้างกฎหรือทฤษฎีนั้น แล้วอุปนัยจะนำกลับไป ทบทวน เพื่อที่จะปรับปรุงหรือแก้ไขกฎหรือทฤษฎีนั้นใหม่ ส่วนนิรนัยก็ **ตรวจสอบใหม่** อีก ผลัดกันสร้างและตรวจสอบอย่างเป็นวัฏจักร จนกว่าจะค้นพบกฎเกณฑ์หรือทฤษฎีที่น่าเชื่อถือ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือแสวงหาความจริงต่อไป

แต่อย่างไรก็ตาม ความจริงทางตรรกวิทยา ประกอบด้วยองค์ 3 ได้แก่

1. สิ่งนั้นต้องเป็นจริง (*P. is true.*)
2. เราเชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นจริง (*We believe that P. is true.*)
3. มีหลักฐานยืนยันว่าสิ่งนั้นเป็นจริง (*We must have evidence for P.*)

***P. = Proposition** หมายถึง สิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ต้องการจะพิสูจน์

ตัวอย่าง เช่น เมื่อกล่าวว่า “**สิ่งมีชีวิตเคยมีอยู่บนดาวอังคาร**” คำกล่าวนี้จะเป็นจริงก็ต่อเมื่อ (1) **สิ่งมีชีวิตเคยมีอยู่บนดาวอังคารจริง** (*P. is true.*) (2) **เราเชื่อว่าเคยมีสิ่งมีชีวิตบนดาวอังคารจริง** (*We believe that P. is true.*) และ (3) **มีหลักฐานยืนยันว่าเคยมีสิ่งมีชีวิตบนดาวอังคารจริง** (*We must have evidence for P.*) และหลักฐานที่นำมากล่าวอ้าง จะต้อง **จริงโดยจำเป็น** (necessary truth) **หนักแน่น** (strong sense) มิใช่อยู่ในระดับน่าจะเป็น (contingent truth) หรือ **อ่อนแอ** (weak sense) เช่น ถ้ามีหลักฐานเพียงว่าบนดาวอังคารน่าจะเคยมีน้ำมาก่อน โดยอ้างว่าน้ำเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต แล้วสรุปว่า **สิ่งมีชีวิตเคยมีอยู่บนดาวอังคาร** การอ้างและสรุปในลักษณะนี้ ถ้าถือตามองค์ประกอบของความจริงอย่างเคร่งครัด ถือว่ายังไม่ครบองค์ประกอบของความจริง 3 ประการข้างต้น จึงยังเป็นเพียงข้อสันนิษฐาน เพราะอาจมีตัวแปรแทรกซ้อนอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตที่ยังมิได้นำเข้ามาพิจารณา เช่น มีไออุ่นพอเหมาะหรือไม่ มีความชื้นพอเหมาะหรือไม่ มีปริมาณออกซิเจนพอเหมาะหรือไม่ เป็นต้น

3.2 การตรวจสอบความจริงทางตรรกวิทยา

การตรวจสอบความจริงทางตรรกวิทยาใน จะนำเสนอ 3 ทฤษฎี คือ (1) ทฤษฎีแห่งความสอดคล้อง หรือ “เชื่อนัย” (2) ทฤษฎีแห่งการมีข้อเท็จจริงรองรับ หรือ “สมนัย” และ (3) ทฤษฎีแห่งการนำมาใช้ปฏิบัติได้จริง หรือ “ปฏิบัติณัย” ซึ่งจะนำเสนอแต่ละทฤษฎี ดังนี้

(1) ทฤษฎีเชื่อนัย (Coherence theory)

หลักการ : อะไรจะเป็นจริง ก็ต่อเมื่อสอดคล้องกับ “หลักเหตุผล” หรือ “ความรู้เดิม”

คำว่าสอดคล้องกับ “หลักเหตุผล” หมายความว่า ถ้าพิจารณาโดยหลักคิด จะต้องเป็นเช่นนั้นจริง ไม่มีทางเป็นอย่างอื่นได้เลย เช่น สิ่งเดียวกันจะอยู่ในสองที่ในเวลาเดียวกันมิได้ ฯลฯ ส่วนคำว่า “ความรู้เดิม” ในความหมายอย่างกว้าง หมายถึง ความรู้ที่ยอมรับและเข้าใจกันมาแต่เดิม ไม่ต้องถกเถียงกันอีกว่าจริงหรือไม่จริง เช่น รู้มาแต่เดิมแล้วว่าทุกคนต้องตาย ดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกและตกทางทิศตะวันตก โลกมีแรงดึงดูดเข้าหาศูนย์กลาง ฯลฯ ส่วนทฤษฎีและข้อค้นพบอื่น ๆ เช่น แสงเดินทางได้เร็วกว่าเสียง จุดเดือดของน้ำอยู่ที่ 100 องศาเซลเซียสที่ระดับน้ำทะเล เข็มทิศยอมชี้ไปทางทิศเหนือเสมอหรือตัวบทกฎหมายที่บัญญัติไว้ก่อนแล้วหรือหลักธรรมคำสอนในคัมภีร์ของศาสนาต่าง ๆ ก็อนุมานเรียกว่าเป็น “ความรู้เดิม” เช่นกัน

ถ้าจะใช้หลักแห่งความสอดคล้อง พิจารณาคำพิพากษาคดีของศาล จะพบว่า ถ้อยคำสำนวนในคำฟ้องจะต้องมีความสอดคล้องต้องกัน ทั้งในแง่เวลา บุคคล เหตุการณ์ สถานที่ ศาลจึงจะพิพากษาว่าจำเลยกระทำความผิดจริง แต่ถ้ามีหลักฐานแย้งว่าจำเลยปรากฏตัวอยู่ในสถานที่หนึ่ง แต่ถูกกล่าวหาว่าก่ออาชญากรรมในอีกสถานที่หนึ่ง ข้อกล่าวหานี้จะขัดแย้งกันว่าสิ่งเดียวกันจะอยู่ในสองที่ในเวลาเดียวกันมิได้ นอกจากจะพิจารณาโดยหลักคิดแล้ว ศาลยังต้องพิจารณาต่อไปอีกว่าคำฟ้องนั้นสอดคล้องกับตัวบทกฎหมายที่บัญญัติรองรับไว้หรือไม่ เพราะโดยหลักกฎหมาย ถือว่าบุคคลจะไม่ต้องรับผิดและรับโทษในสิ่งที่มิได้มีกฎหมายบัญญัติไว้ก่อนว่าเป็นความผิดและต้องรับโทษ

(2) ทฤษฎีสমনัย (Correspondence theory)

หลักการ : อะไรจะเป็นจริง ก็ต่อเมื่อมีข้อเท็จจริงรองรับ

ทฤษฎีนี้ถือว่าอะไรจะเป็นจริง ก็ต่อเมื่อมีข้อเท็จจริงรองรับ เช่น ถ้ากล่าวว่าเมื่อเห็นแสงฟ้าแลบจะตามมาด้วยการได้ยินเสียงฟ้าร้อง จุดเดือดของน้ำอยู่ที่ 100 องศาเซลเซียส ฯลฯ คำกล่าวเหล่านี้จะเป็นจริงก็ต่อเมื่อตรวจสอบพบว่า มีหลักฐานรองรับว่าเป็นเช่นนั้นจริง หรือถ้าจะย้อนกลับไปพิจารณาคำพิพากษาคดีของศาลอีกครั้ง จะพบว่า นอกจากจะพิพากษาโดยอาศัยความสอดคล้องทางความคิด ศาลยังต้องพิจารณาว่ามีข้อเท็จจริงรองรับหรือไม่ เช่น พิจารณายานแวดล่อม พยานบุคคล พยานเอกสาร พยานวัตถุ หรือพยานหลักฐานอื่น ถ้ามีพยานหลักฐานรองรับ ก็จะช่วยยืนยันความน่าเชื่อถือของคำพิพากษาให้หนักแน่นยิ่งขึ้น ในการตรวจสอบความจริงทางกฎหมายจะกระทำอย่างเคร่งครัด โดยใช้ทั้งวิธีการของพวกอุปนัยและนิรนัย จนฝ่ายตำรวจมีความเชื่อมั่นว่าคดีมีมูลพอที่จะส่งฟ้องได้ จึงส่งสำนวนไปยังพนักงานอัยการเพื่อส่งฟ้อง ถ้าพนักงานอัยการเห็นว่าสำนวนยังไม่รอบคอบรัดกุมเพียงพอ ก็ส่งคืนให้เจ้าหน้าที่ตำรวจแสวงหาพยานหลักฐานเพิ่มเติม แต่ถ้าเห็นว่ารอบคอบรัดกุมดีแล้ว จึงจะส่งฟ้อง ในกระบวนการพิจารณาคดีของศาล จะเปิดโอกาสให้คู่กรณีนำพยานหลักฐานมาต่อสู้หักล้างกันอย่างต่อเนื่อง ที่แล้วศาลจะเป็นผู้ชี้ขาดหนัก ถ้าเชื่อโดยปราศจากข้อสงสัยจึงจะพิพากษาคดี แต่ถ้ายังเคลือบแคลงสงสัย จะยกผลประโยชน์ให้จำเลย ตามปรัชญากฎหมายที่ว่า “ปล่อยคนผิดสิบคนดีกว่าลงโทษคนไม่ผิดเพียงคนเดียว” และเมื่อศาลชั้นต้นพิพากษาคดีแล้ว ถ้าคู่กรณียังไม่เห็นด้วย ก็สามารถอุทธรณ์หรือฎีกาต่อไปได้อีก

(3) ทฤษฎีปฏิบัติ (Pragmatical theory)

หลักการ : อะไรจะเป็นจริง ก็ต่อเมื่อสามารถนำมาใช้ปฏิบัติได้จริง

หลักการของทฤษฎีนี้ถือว่าอะไรจะเป็นจริง ไม่ต้องสนใจว่าสอดคล้องกับความจริงเดิม หรือมีข้อเท็จจริงรองรับหรือไม่ นักปฏิบัตินิยมคนสำคัญ เช่น ชิลเลอร์ (Schiller) (Schiller, Ferdinand Canning Scott (1864-1937), 1907) ถือว่าสิ่งใดจะเป็นจริงก็ต่อเมื่อนำมาใช้ปฏิบัติได้จริง (workability - truth as what works) เช่น สมมติสถานการณ์

ว่าเราหลงป่าและพยายามแสวงหาหนทางออกจากป่าแห่งนั้น ถ้าใช้วิธีการของพวกเขื่อนมัย โดยพิจารณาความสอดคล้องทางความคิดหรือทบทวนความรู้เดิม เช่น ใช้เครื่องมือสื่อสารขอความช่วยเหลือ สังเกตตำแหน่งของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว เดินไปตามทางน้ำไหล ทบทวนทิศทางที่เริ่มเข้าป่าตอนแรก เพื่อที่จะย้อนกลับไปสู่เส้นทางเดิม ส่งสัญญาณขอความช่วยเหลือ เช่น สัญญาณเสียง สัญญาณควันไฟ เป็นต้น แต่ถ้ายังหาหนทางออกจากป่าไม่ได้ เพราะไม่มีความรู้เดิมที่สอดคล้องกับสภาพป่าแห่งนั้น ก็ต้องเปลี่ยนมาแสวงหาข้อเท็จจริงรองรับตามวิธีการของพวกสมนัย แต่ถ้ายังไม่มีข้อเท็จจริงใดๆรองรับอีก จึงจะหันมาใช้วิธีของพวกปฏิบัติโดยใช้ความคิดตั้งเป็นสมมติฐานเพื่อวางแผน (แทนที่จะแสวงหาทางออกอย่างเดาสุ่ม) ถ้าสมมติว่าใช้แผนนั้นแสวงหาหนทางออกจากป่าได้สำเร็จ ก็ถือว่าเป็นวิธีการที่ถูกต้อง

4. ความจริงและการตรวจสอบความจริงทางวิทยาศาสตร์

การศึกษาความจริงและการตรวจสอบความจริงทางวิทยาศาสตร์ ผู้เขียนจะแยกศึกษาในส่วนขององค์ประกอบความจริงทางวิทยาศาสตร์ และการตรวจสอบความจริงทางวิทยาศาสตร์ โดยอธิบายต่อไปนี้

4.1 ความจริงทางวิทยาศาสตร์

ความจริงทางวิทยาศาสตร์มีลักษณะ (ชมรมพัฒนาสังคม, 2534, หน้า 7-8) คือ (1) ความเป็นนามธรรม (abstract rule) (2) สามารถอธิบายได้อย่างเป็นสาธารณะ (generalized) (3) สามารถพิสูจน์และทดสอบได้ (testability) (4) ผลที่ได้จากการพิสูจน์ต้องมีความเที่ยงตรง (validity) (5) มีความน่าเชื่อถือ (reliability) และความจริงทางวิทยาศาสตร์มีองค์ประกอบสำคัญ คือ (1) ข้อเท็จจริง (fact) (2) มโนทัศน์ (concept) (3) หลักการ (Principle) (4) สมมติฐาน (hypothesis) (5) กฎ (law) และ (6) ทฤษฎี (theory) ซึ่งจะกล่าวแต่ละองค์ประกอบ ดังนี้ (บ้านจอมยุทธ, 2543)

(1) ข้อเท็จจริง (facts) หมายถึง ปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น น้ำไหลจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ จุดเดือดของน้ำอยู่ที่อุณหภูมิ 100 เซลเซียสที่ระดับน้ำทะเล เข็มทิศย่อมชี้ไปทางทิศเหนือเสมอ เกลือย่อมเค็มเสมอ เป็นต้น

(2) มโนทัศน์ (concepts) หมายถึง การนำข้อเท็จจริงมาประกอบกัน แล้วสร้างความคิดรวบยอด เช่น นำปรากฏการณ์แผ่นดินไหวมาสัมพันธ์การกระทำของเพชฌัญชาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือนำมาสัมพันธ์กับความเชื่อที่ว่าการปลุกตัวของปลาอานนท์แบกโลกไว้ หรือนำมาสัมพันธ์กับการปลดปล่อยพลังงานของเปลือกโลกทำให้พื้นดินเกิดสั่นสะเทือน หลังจากนั้นก็แสวงหาคำตอบเพื่อตรวจสอบมโนทัศน์นั้นต่อไป

(3) หลักการ (principle) หมายถึง ความจริงที่ยอมรับกันทั่วไปและสามารถใช้เป็นหลักอ้างอิงได้ เช่น มีหลักการว่าแสงย่อมเดินทางได้เร็วกว่าเสียง น้ำย่อมไหลลงสู่ที่ต่ำ จุดเดือดของน้ำอยู่ที่ 100 องศาเซลเซียสที่ระดับน้ำทะเล ฯลฯ อย่างไรก็ตาม หลักการต่างจากมโนทัศน์ตรงที่มโนทัศน์เป็นเพียงภาพในใจที่เราสร้างขึ้นเอง ส่วนหลักการเป็นสิ่งที่อยู่จริงตามธรรมชาติโดยตัวของมันเอง

(4) กฎ (law) หมายถึง ความจริงที่ยอมรับกันทั่วไปเช่นเดียวกับหลักการ แต่ต่างกันตรงที่หลักการบอกได้เพียงว่าความจริงเป็นเช่นไร แต่มีได้อธิบายว่าเป็นเพราะอะไร ในขณะที่กฎสามารถอธิบายได้ เช่น อธิบายว่าการที่เรือซึ่งทำด้วยเหล็กสามารถลอยน้ำได้ ทั้งที่เหล็กมีความหนาแน่นมากกว่าน้ำ โดยอธิบายว่าถ้านำเหล็กมาตีแผ่เป็นแผ่นบางๆทำเป็นรูปทรงของเรือ ปริมาตรจะเพิ่มขึ้นทั้ง ๆ ที่มวลเท่าเดิม ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับปริมาณของน้ำที่ถูกวัตถุนั้นแทนที่ หากแผ่วัตถุให้มีความกว้างและมีขอบโค้งขึ้น วัตถุนั้นก็จะลอยตัวได้ โดยเรียกว่า “แรงลอยตัวหรือแรงพยุง”

(5) สมมติฐาน (hypothesis) หมายถึง ความเชื่อชั่วคราวที่ตั้งขึ้นเพื่อรอการพิสูจน์ แต่ยังมีได้ผ่านการตรวจสอบอย่างเป็นระบบ จึงยังไม่อาจยืนยันว่าเป็นความจริง อีกทั้งยังไม่อาจนำไปใช้อ้างอิงหรือพยากรณ์เรื่องหนึ่งเรื่องใดได้ อย่างไรก็ตาม ในการแสวงหาความจริง ถือว่าสมมติฐานเป็นสิ่งจำเป็น เพราะจะช่วยให้ทราบว่าจะนำข้อเท็จจริงชุดใด และใช้อย่างไรจะตรวจสอบหรือทดลองอย่างไร จึงจะได้คำตอบตามที่ต้องการ

(6) ทฤษฎี (theories) หมายถึง ชุดของความคิดรวบยอด (a set of concepts) ชุดของข้อเสนอ (a set of propositions) และชุดของการสร้าง (a set of construct) โดยทฤษฎีเป็นคำอธิบายที่มีรากฐานอยู่บนความรู้ชุดหนึ่งซึ่งสามารถพิสูจน์ทดลองได้ มีความสมเหตุสมผล และสามารถใช้นำมาคาดการณ์ได้ สมมติฐานที่ได้รับการพิสูจน์ตรวจสอบอย่างเป็นระบบอย่างเป็นขั้นตอนจนเป็นที่ยอมรับอย่างเป็นสาธารณะ อีกทั้งยังสามารถนำไปพยากรณ์ปรากฏการณ์อื่นได้ ก็ยกระดับขึ้นเป็นทฤษฎี

4.2 การตรวจสอบความจริงทางวิทยาศาสตร์

กระบวนการตรวจสอบความจริงทางวิทยาศาสตร์ จะดำเนินอย่างเป็นขั้นตอน โดยเริ่มจากการกำหนดปัญหา เก็บรวบรวมข้อมูล จำแนกข้อมูลอย่างเป็นระบบ พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ อย่างรอบด้าน แล้วนำมาตั้งเป็นสมมติฐานเพื่อนำไปสู่การพิสูจน์ตรวจสอบ และสามารถนำไปใช้พยากรณ์สมมติฐาน แต่ถ้าพยากรณ์แล้วไม่ปฏิบัติตามสมมติฐาน ก็ต้องวนกลับไปสู่กระบวนการข้างต้นใหม่ ถ้าเป็นไปตามสมมติฐานก็สรุปเป็นกฎหรือทฤษฎีไว้ใช้ต่อไป

อนึ่ง เพื่อที่จะช่วยให้เข้าใจวิธีตรวจสอบความจริงทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นรูปธรรม ในที่นี้จะสร้างสถานการณ์สมมติ โดยสมมติว่าในสมัยก่อน ขณะที่วงการแพทย์ไม่เจริญ และยังไม่มียาหรือเครื่องมือตรวจสอบความจริงเท่ากับสมัยปัจจุบัน ยังแสวงหาความจริงโดยการลองผิดลองถูกอย่างง่าย ๆ ในที่นี้จะสมมติสถานการณ์ว่ามีผู้ติดเชื้อคนหนึ่งสังเกตพบว่าถ้าผู้ป่วยหลังคลอดไปพักพื้นที่อาคารผู้ป่วย 1 จะมีอัตราการตายจะสูงกว่านำไปพักพื้นที่อาคารผู้ป่วย 2 โดยมีข้อแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เขาจึงตั้งคำถามว่าเป็นเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ในเมื่อผู้ป่วยก็อยู่ในสภาพคล้ายคลึงกัน ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอุปกรณ์เครื่องมือที่ใช้ทำคลอดก็เป็นชุดเดียวกัน คือ แพทย์ผู้ทำคลอดก็เป็นคนเดิม (ตัวเขาเอง) พยาบาลช่วยทำคลอดก็ชุดเดิม และวิธีการทำคลอดก็ใช้กระบวนการเดียวกัน

เขาจึงตั้งข้อสังเกตว่าระหว่างอาคารผู้ป่วย 1 กับอาคารผู้ป่วย 2 มีสภาพแวดล้อมแตกต่างกัน คือ อาคารผู้ป่วย 1 อยู่ติดกับ “ห้องดับจิต” (สถานที่ใช้เก็บศพในระหว่างรอระบุตัวตนหรือผ่าตัดชันสูตรพลิกศพก่อนที่จะนำศพกลับ) เขาสังเกตอีกว่าในการนำศพกลับแต่ละครั้ง จะต้องผ่านทางระเบียงอาคารผู้ป่วย 1 และในการนำศพออกไปจะมีการสั่นกระดิ่ง เรียกว่า “กระดิ่งนำวิญญาณ” เพื่อบอกให้วิญญาณรับรู้ เพื่อที่จะได้ติดตามศพกลับออกมาด้วย เขาสังเกตต่อไปว่าเมื่อผู้ป่วยที่พักรักษาอยู่ที่อาคาร 1 ได้ยินเสียงกระดิ่ง จะมีอาการขนลุกขนพอง หวาดกลัวมากจนมีอาการแข็งขี้ม ไม่ยอมรับประทานอาหาร แล้วจะมีอาการเจ็บป่วยในระยะต่อมา และผู้ป่วยบางคนก็ถึงแก่ความตายในที่สุด จึงทำให้สถิติการตายเพิ่มขึ้นมากกว่าปกติ

จากข้อเท็จจริงนี้ เขาจึงตั้งสมมติฐานว่าสาเหตุของการตายมาจาก “เสียงกระดิ่งนำวิญญาณ” เมื่อเชื่อเช่นนั้น เขาจึงทดสอบโดยนำศพผ่านทางอาคารผู้ป่วย 2 และ ถ้าสมมติฐานเป็นจริง จะทำให้อัตราการตายของอาคารผู้ป่วย 1 ลดลงในส่วนที่สัมพันธ์กัน และอัตราการตายของผู้ป่วยอาคาร 2 จะเพิ่มขึ้นในส่วนที่สัมพันธ์กัน และถ้าทดสอบแล้วสอดคล้องกับสมมติฐาน ขึ้นต่อไปก็พยากรณ์สมมติฐาน โดยนำไปทดลองกับโรงพยาบาลแห่งอื่นที่อยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกัน ถ้าผลการทดลองสอดคล้องกัน ก็สรุปได้อย่างมั่นใจว่าสาเหตุของการตายเกิดจาก “เสียงกระดิ่งนำวิญญาณ” แล้วยอมรับไว้เป็นทฤษฎี แต่ถ้าไม่เป็นไปตามสมมติฐาน ก็จะต้องรวบรวมข้อมูล ตั้งสมมติฐาน และพยากรณ์สมมติฐานใหม่(ตามกระบวนการที่กล่าวข้างต้น) จนกว่าจะค้นพบคำตอบที่เชื่อถือได้ จึงจะรับไว้เป็นทฤษฎีต่อไป

5. ความจริงและการตรวจสอบความจริงทางพุทธศาสนา

การศึกษาในหัวข้อต่อไปผู้เขียนจะได้กล่าวถึง ความจริงและการตรวจสอบความจริงทางพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

5.1 ความจริงทางพุทธศาสนา

ในด้านความจริงทางพุทธศาสนาสามารถแยกออกมาได้ กล่าวคือ ระดับความจริง ความจริงปรมาตม ความจริงเกี่ยวกับกฎธรรมชาติ และความจริงอันประเสริฐ ดังนี้

5.1.1 ระดับของความจริง พุทธศาสนาแบ่งความจริงออกเป็น 2 ระดับ คือ **ระดับสมมติ** กับ **ระดับปรมาตฺต** (ฐานิสรา ประธานราษฎร์นิก, 2561, หน้า 41-48) คำว่า “ระดับสมมติ” หมายถึง การสมมติเรียก ว่า เป็นนั่น เป็นนี่ เป็นบุคคล มีไขบุคคล ตัวตน เราเขา ฯลฯ เช่น สมมติเรียกสิ่งที่มีรูปลักษณะอย่างหนึ่งว่า “คน” เรียกรูปลักษณะอีกอย่างหนึ่งว่า “ลิง” เรียกรูปลักษณะอีกอย่างหนึ่งว่า “ต้นไม้” และเรียกรูปลักษณะอีกอย่างหนึ่งว่า “เก้าอี้” ฯลฯ บ่อยครั้งอาจสมมติเรียกสิ่งที่มีรูปลักษณะแบบเดียวกัน แต่สมมติเรียกต่างกัน เช่น ภาษาอังกฤษสมมติเรียกสัตว์ชนิดหนึ่ง “*ซิงยีนและเดินด้วยขาหลัง มีประสาทการดมกลิ่นดีกว่าประสาทตาและหู จำศีลในฤดูหนาว*” โดยเรียกว่า “bear” ส่วนภาษาไทยสมมติเรียกว่า “หมี” โดยพุทธศาสนาถือว่าสิ่งที่เป็นจริงโดยตัวเอง (real by itself) ในลักษณะนี้ ว่า “**ปรมาตฺตบัญญัติ**” เราพอจะสรุปความแตกต่างระหว่างบัญญัติ 2 แบบนี้ คือ อันแรกเป็นความจริงโดยการสมมติเรียก ส่วนอันหลังเป็นความจริงโดยตัวมันเอง อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นสมมติบัญญัติหรือปรมาตฺตบัญญัติ ถ้าพิจารณาในแง่ปรมาตฺตธรรม ล้วนตกอยู่ภายใต้สามัญลักษณะ (กฎไตรลักษณ์) คือ อนิจจัง (ไม่เที่ยง) ทุกขัง (ไม่สามารถคงสภาพเดิมได้) อนัตตา (ไม่มีตัวตนที่แท้จริง)

5.1.2 ความจริงปรมาตฺต พุทธศาสนาจำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ **จิตปรมาตฺต** **เจตสิกปรมาตฺต** **รูปปรมาตฺต** และ **นิพพานปรมาตฺต** ดังนี้ (ครูบ้านนอกดอทคอม, 2551)

(1) **จิตปรมาตฺต** มีภาวะเป็นนามธรรม มีธรรมชาติรับรู้อารมณ์ [อารมณ์ (บาลี) หรืออาลัมพน (สันสกฤต)] หมายถึง สิ่งที่เป็นเครื่องยึดหน่วงของจิต ถ้ารับรู้ผ่านทางตา เรียกว่าจักขุวิญญาณ (คำว่า “*วิญญาณ*” เป็นไวยากรณ์ของคำว่า “จิต”) ถ้ารับรู้ผ่านทางหู เรียกว่าโสตวิญญาณ ผ่านทางจมูก เรียกว่า ฆานวิญญาณ ผ่านทางลิ้น เรียกว่า ชิวหาวิญญาณ ผ่านทางกาย เรียกว่า กายวิญญาณ และผ่านทางใจ เรียกว่า มโนวิญญาณ อย่างไรก็ตาม จิตปรมาตฺต ก็ตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง (ไม่เที่ยง) ทุกขัง (ไม่สามารถคงสภาพเดิมได้) อนัตตา (ไม่มีตัวตนที่แท้จริง)

(2) **เจตสิกปรมัตถ์** คือ **อาการประกอบจิต** มีภาวะเป็นนามธรรม รับรู้อารมณ์ เช่นเดียวกับจิต เกิดและดับพร้อมจิต (สมชาย เขิดกลาง, 2561) ถ้าอุปมาว่า จิตเป็นเสมือน “น้ำใส ๆ” ส่วนเจตสิกเป็น “สี” ที่เจือลงไปในน้ำ ถ้าเจือด้วยสีเขียวหรือสีแดง น้ำนั้นก็จะเป็นสีเขียวหรือสีแดง แต่ทว่า “น้ำ” กับ “สี” เป็นคนละสิ่งกัน หรือจะอุปมาจิตเป็นเสมือน “น้ำ” ส่วนเจตสิกเป็น “เครื่องแกง” ถ้าเจือด้วยเครื่องแกงเผ็ดหรือเครื่องแกงเหลือง ก็จะกลายเป็น “น้ำแกงเผ็ด” หรือ “น้ำแกงเหลือง” แต่ทว่า “น้ำ” กับ “น้ำแกง” เป็นคนละสิ่งกัน โดยเจตสิกทำหน้าที่ปรุงแต่งจิตให้มีอารมณ์ เช่น อารมณ์โกรธ เกลียด รัก ชอบ ริษยา เมตตา กรุณา สุขเวทนา (เป็นสุข) ทุกเวทนา (เป็นทุกข์) หรือ อุเบกขาเวทนา (วางเฉย) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เจตสิก ก็ตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง (ไม่เที่ยง) ทุกขัง (ไม่สามารถคงสภาพเดิมได้) อนัตตา (ไม่มีตัวตนที่แท้จริง)

(3) **“รูปปรมัตถ์”** (อนาคามี, ม.ป.ป.) มีภาวะต่างจากจิต - เจตสิก กล่าวคือ จิต - เจตสิก มีภาวะเป็นนามธรรมและรับรู้อารมณ์ แต่รูปปรมัตถ์มีภาวะเป็นรูปธรรมและไม่รับรู้อารมณ์ โดยแบ่งรูปปรมัตถ์ออกเป็น 2 ประเภท คือ **มหาภูตรูป** และ **อุปาทายรูป** (อิงอยู่กับมหาภูตรูป) ซึ่งมีมหาภูตรูปประกอบด้วย 4 ธาตุ คือ (1) **ปฐวีธาตุ** (ธาตุดิน) มีลักษณะแข็ง - อ่อน เช่น สมมุติเรียกว่าแผ่นดิน พื้นดิน ฯลฯ **ส่วนธาตุดินในร่างกาย** (ตามนัยแห่งพระสูตร) (สมชาย เขิดกลาง, 2537) คือ ส่วนที่แข็ง-อ่อน เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า เป็นต้น (2) **อาโปธาตุ** (ธาตุน้ำ) คือของเหลว เช่น สมมุติเรียกว่า น้ำดื่ม น้ำบ่อ น้ำทะเล ฯลฯ **ส่วนธาตุน้ำที่มีอยู่ในร่างกาย** (ตามนัยแห่งพระสูตร) คือ ส่วนที่เป็น ดี เลือด เสมหะ เหงื่อ มันทัน น้ำตา เพลวมัน น้ำลาย ไขข้อ มูตร เป็นต้น (3) **เตโชธาตุ** (ธาตุไฟ) เช่น สมมุติเรียกว่าไฟฟ้า ไฟถ่าน ไฟฟืน หรือไฟแก๊ส หุงต้ม เป็นต้น **ส่วนธาตุไฟในร่างกาย** (ตามนัยแห่งพระสูตร) คือ ส่วนที่ทำให้ร่างกายอบอุ่น ทำให้แก่ชรา ทำให้เป็นไข้ รวมทั้งไฟธาตุที่ใช้อยู่อาหาร (4) **วาโยธาตุ** (ธาตุลม) เช่น สมมุติเรียกว่าลมบก ลมทะเล ส่วน **ธาตุลมในร่างกาย** (ตามนัยแห่งพระสูตร) คือ ลมที่พัดขึ้นเบื้องบน เช่น การหายใจ ลมที่พัดลงเบื้องต่ำ การผายลม ลมที่อยู่ในช่องท้อง ทำให้เสียดท้อง ลมหายใจ

เข้า-ออก เป็นต้น แต่ถ้าอธิบายโดยนัย “ธาตุ 6” จะเพิ่มเข้ามาอีก 2 ธาตุ คือ (5) อากาศธาตุ ได้แก่ส่วนที่เป็นช่องว่างในร่างกาย เช่น ช่องหู ช่องจมูก ฯลฯ และ (6) ธาตุรู้ คือ ส่วนที่รับรู้สขทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ เป็นต้น ส่วน อุปาทายรูป (ปสาทรูป) อิงอยู่กับประสาทตา ประสาทหู ประสาทจมูก ประสาทลิ้น ประสาทกาย และรูปที่แสดงความเป็นหญิง - ชาย อย่างไรก็ตาม ทั้ง “มหาภูตรูป” และ “อุปาทายรูป” ต่างก็มีลักษณะเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง (ไม่เที่ยง) ทุกขัง (ไม่สามารถถดถอยสภาพเดิมได้) อนัตตา (ไม่มีตัวตนที่แท้จริง)

(4) นิพพานปรมัตถ์ แบ่งออกเป็น 3 ระดับ โดยพุทธทาสภิกขุอธิบายเชิงอุปมาอุปไมย คือ (1) ตัทธกนิพพาน (นิพพานชั่วคราว) เช่น สภาวะจิตสงบเย็นในขณะที่ดื่มด่ำอยู่กับความไพเราะของเสียงดนตรี หรือดื่มด่ำอยู่กับความงามของธรรมชาติ เป็นต้น (2) วิกขัมภกนิพพาน (นิพพานชั่วคราว) สภาวะจิตสงบเย็นขณะที่ถูกควบคุมโดยฉันทหรือสมาธิ เสมือนกับนำไม้มาทับหญ้าไว้ หญ้านั้นก็หยุดเจริญเติบโตชั่วคราว อุปมาว่าจิตก็จะหยุดทุกชั่วคราเพราะถูกกลบด้วยฉันทหรือสมาธิ แต่ถ้านำไม้ออกหญ้าจะเจริญงอกงามได้อีก อุปมาว่าจิตก็จะกลับมาทุกซั่ได้อีก (3) ปรินิพพาน (นิพพานสูงสุด) สภาวะจิตสงบเย็นเมื่อขจัดทุกซั่ได้อย่างสิ้นเชิง เสมือนขุดรากถอนโคนและนำหญ้านั้นไปเผาทำลายทิ้ง ก็จะไม่กลับมาเจริญงอกงามอีก อุปมาว่าจิตก็จะไม่กลับมาทุกซั่อีก แต่ถ้าจะแบ่งนิพพานโดยนัย “นิพพานธาตุ” จะแบ่งออกเป็น 2 มิติ คือ สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ นิพพานโดยมีอินทรีย์ (มีขันธ 5) เหลืออยู่ กับ อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ นิพพานโดยไม่มีอินทรีย์ (ขันธ 5) เหลืออยู่ เช่น สภาวะนิพพานของพระอรหันต์ (โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : 25 หน้า : 393) อย่างไรก็ตาม นิพพานธาตุ ก็มีใช้รูปมิใช่จิต มิใช่เจตสิก แต่เป็น “ธรรมารมณ” (ปรากฏทางจิต) มีสภาพรู้ และเป็นอนัตตา จึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ตามคำว่า สพเพ ธมมา นาล อภินิเวสย (โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 12, หน้า 426)

5.1.3 ความจริงเกี่ยวกับกฎธรรมชาติ พุทธศาสนาเรียกความจริงเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ในธรรมชาติ ว่า “**นียาม**” (order of act and result) ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 มิติ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2557, หน้า 166)

(1) **อุตุนิยาม** (physical laws - กฎเกณฑ์ทางกายภาพ) คือ ความจริงหรือกฎเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น กฎเกี่ยวกับอุณหภูมิ ดินฟ้าอากาศ สิ่งแวดล้อม และกฎธรรมชาติอื่น ๆ

(2) **พีชนิยาม** (biological laws) คือ ความจริงหรือกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการสืบพันธุ์ การขยายพันธุ์ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในพืช สัตว์ และเชื้อโรคทั้งหลาย

(3) **จิตนิยาม** (psychic laws) คือ ความจริงหรือกฎเกณฑ์เกี่ยวกับกลไกการทำงานของจิตและเจตสิก (ที่กล่าวข้างต้น)

(4) **กรรมนิยาม** (the law of karma) คือ ความจริงหรือกฎเกณฑ์เกี่ยวกับกรรมและการให้ผลแห่งกรรม (*กัมมุนา วัตตติ โลโก* - สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม) ดังพระวजนะ ว่า “...สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต ฯ...” (โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 14, หน้า 350)

(5) **ธรรมนิยาม** (general laws) คือ ความจริงหรือกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสามัญลักษณะของสรรพสิ่ง หรือที่เรียกว่ากฎ ไตรลักษณ์ 3 ประการ ได้แก่ **อนิจจลักษณะ** ลักษณะไม่เที่ยง มีการแปรเปลี่ยนเป็นธรรมดา **ทุกข์ลักษณะ** ลักษณะที่ถูกบีบคั้นด้วยอำนาจของธรรมชาติไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้ และ **อนัตตลักษณะ** (ไม่มีตัวตนที่แท้จริง) ซึ่งภาวะธรรมนี้ไม่สามารถบังคับให้เป็นไปดังปรารถนาได้ เช่น ไม่สามารถบังคับให้ชีวิตยั่งยืนอยู่ได้ตลอดไป ไม่สามารถบังคับจิตใจให้เป็นไปตามต้องการ โดยถือว่าสรรพสิ่งในธรรมชาติ (ธรรมทั้งหลาย) ย่อมตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือ **อนิจจัง** (ไม่เที่ยง) **ทุกขัง** (ไม่สามารถคงสภาพเดิมได้) **อนัตตา** (ไม่มีตัวตนที่แท้จริง) (โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 20, หน้า 385)

5.1.4 ความจริงอันประเสริฐ (noble truths) คำว่า “ความจริงอันประเสริฐ” หมายถึง ความจริงเกี่ยวกับทุกข์และความดับแห่งทุกข์ ซึ่งประกอบด้วยความจริง 4 ประการ คือ **ทุกข์อริยสัจ สมุทัยอริยสัจ นิโรธอริยสัจ และ มรรคอริยสัจ** (โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 35, หน้า 163) ซึ่งพอจะกล่าวได้ว่า

(1) **ทุกข์อริยสัจ** (ความจริงเกี่ยวกับทุกข์ - หลักธรรมที่ควรรู้) คือ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ จำแนกออกเป็น “**สภาวะทุกข์**” (ทุกข์ประจำสังขาร) และ “**ปภินณกทุกข์**” (ทุกข์จร) คำว่า **ทุกข์ประจำสังขาร** หมายถึง ทุกข์โดยนัยของไตรลักษณ์ คือ **อนิจจัง** (ไม่เที่ยง) **ทุกขัง** (ไม่สามารถคงสภาพเดิมได้) **อนัตตา** (ไม่มีตัวตนที่แท้จริง) ซึ่งลักษณะเหล่านี้เกิดจากชาติ (การเกิด) ชรา (การแก่) มรณะ (การตาย การสลายไป การสูญสิ้น) ทุกชีวิตจะต้องเผชิญ จะยกเลิก เปลี่ยนแปลงหรือ แก้ไขมิได้ เท่าที่พอจะทำได้ คือ ทำความเข้าใจและตระหนักรู้ ส่วน **ปภินณกทุกข์** (ทุกข์จร) คือ ทุกข์ที่จรเข้ามาเป็นครั้งคราว เช่น ความเศร้าโศก ความพรั่นพร่ำเพื่อรำพัน ความไม่สบายใจ ความน้อยเนื้อต่ำใจ คับแค้นใจ ความประสบกับสิ่งที่ไม่ชอบ ความพลัดพรากจากสิ่งที่ชอบ ความผิดหวังเมื่อไม่ได้ดังหวัง การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก กล่าวโดยย่อ คือ ความทุกข์อันเกิดจาก **อุปาทานขันธ** ซึ่งอาจเป็นไปใน 3 ลักษณะ คือ “**สุขเวทนา**” (สุขกายสบายใจ) หรือ “**ทุกขเวทนา**” (ทุกข์กาย ทุกข์ใจ) หรือภาวะกลาง ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์ ที่เรียกว่า “**อทุกขมสุขเวทนา**” หรืออาจจะเรียกว่า “**อุเบกขาเวทนา**” โดยถือว่าทุกข์อริยสัจ เป็น “**ธรรมที่ควรรู้**” อย่างไรก็ตาม ในส่วนของผู้ที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ แม้จะสลัดทุกข์ทางกายมิได้ (เพราะเป็นไปตามหลักไตรลักษณ์) แต่ทุกข์ทางใจท่านจะสลัดได้โดยสิ้นเชิง

(2) **สมุทัยอริยสัจ – (หลักธรรมที่ควรละ)** ความจริงเกี่ยวกับสาเหตุแห่งทุกข์เกิดจาก**ตัณหา** ได้แก่ **กามตัณหา** ความทะยานอยากในกามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่น่าใคร่ น่าพอใจ อยากฟังแต่เสียงที่ไพเราะอ่อนหวาน อยากดมกลิ่นที่หอมหวาน รัญจวนใจ อยากลิ้มรสที่อร่อย อยากสัมผัสที่น่าใคร่ที่น่าพอใจ **ภวตัณหา** ความทะยาน

อยากได้ อยากเป็น เป็นนั่นเป็นนี่ **วิวาทันหา** ความไม่อยากได้ ไม่อยากเป็น เช่น ไม่อยากแก่ ไม่อยากเจ็บ ไม่อยากตาย ฯลฯ ธรรมข้อนี้ เป็น **“ธรรมที่ควรละ”**

(3) **นิโรธอริยสัง** (หลักธรรมที่ควรทำให้บรรลุ) ความจริงเกี่ยวกับความดับแห่งทุกข์ คือ การละตัณหา โดยดับที่สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ลงเสียได้ ก็จะทำให้ความทุกข์นั้น ย่อมดับไปด้วย ธรรมะดังกล่าว ถือว่าเป็น **“ธรรมที่ควรบรรลุ”**

แต่ถ้าพิจารณาตามหลัก **ปฏิจจสมุปบาทสายดับ (นิโรธวาร)** คือ พิจารณาโดยปฏิโลม ย้อนลำดับจาก **“ผล”** ไปหา **“เหตุ”** จะได้ว่า เมื่อผลดับ แสดงว่าไม่มีเหตุ (เหตุดับไปแล้ว) โดยมีหลักในการพิจารณาว่า...

ชาติดับเพราะภพดับ ภพดับเพราะอุปาทานดับ อุปาทานดับเพราะตัณหาดับ ตัณหาดับเพราะเวทนาดับ เวทนาดับเพราะผัสสะดับ ผัสสะดับเพราะ สฬายตนะดับ (อายตนะภายใน 6 + อายตนะภายนอก 6) สฬายตนะดับเพราะนามรูปดับ นามรูปดับเพราะวิญญาณดับ วิญญาณดับเพราะสังขารดับ สังขารดับเพราะ อวิชชาดับ” (โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : 16, หน้า 79)

แต่ถ้าจะสรุปย่อทั้งสายเกิดและสายดับ ในภาษาบาลีว่า **“อิมสมิ สติ อิห โหติ... อิมสส นิโรธา อิห นิรุชฺชติ”** (เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ย่อมมี... เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ย่อมดับ)

(4) **มรรคอริยสัง** (หลักธรรมที่ควรเจริญขึ้นในตน) ความจริงเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงซึ่งความดับทุกข์ ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในเรื่องการตรวจสอบความจริงข้อถัดไป

5.2 การตรวจสอบความจริงทางพุทธศาสนา

การตรวจสอบความจริงทางพุทธศาสนา จะกล่าวโดย 2 ระดับ คือ การตรวจสอบความจริงเกี่ยวกับทุกข์ และการตรวจสอบความจริงเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารในชีวิตประจำวันยุคข้อมูลข่าวสารครองโลก

5.2.1 การตรวจสอบความจริงเกี่ยวกับทุกข์ ก่อนอื่นจะต้องเข้าใจความหมายของธรรมะ 4 ในมิติ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, 2557, หน้า 105) คือ (1) **ธรรมะ** คือ **ธรรมชาติ** ทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เรียกว่า **“สภาวะธรรม”** (2) **ธรรมะ** คือ **กฎธรรมชาติ** เช่น **กฎไตรลักษณ์** คือ **อนิจจลักษณะ** ลักษณะไม่เที่ยง

ทุกขลักษณะ ไม่สามารถคงสภาพเดิมได้ และอนัตตลักษณะ ไม่มีตัวตนที่แท้จริง เรียกว่า “สังขธรรม” (3) การปฏิบัติธรรมะ คือ การปฏิบัติหน้าที่ให้สอดคล้องธรรมชาติ (ไม่ฝืนกฎธรรมชาติ) เรียกว่า “ปฏิบัติธรรม” และ (4) ธรรมะ คือ ผลจากการปฏิบัติธรรม ทั้งผลทางโลกและผลทางธรรม ผลทางโลกก็เพื่อแสวงหาปัจจัยสี่สำหรับดำรงชีวิตให้เป็นอยู่อย่างปกติสุข ส่วนผลทางธรรม (ผลสูงสุด) ก็เพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน เพื่อเข้าถึงซึ่งความดับทุกข์ เรียกว่า “วิบากธรรม” การที่จะตรวจการดับทุกข์ได้ จะต้องทำความเข้าใจความหมายของธรรมะในมิติต่าง ๆ เหล่านี้ก่อน

การตรวจสอบความจริงดังกล่าว จะต้องดำเนินตามอริยมรรคมีองค์แปด ซึ่งแสดงไว้ใน “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร (ปฐมเทศนาที่แสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ และพระโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรม) ซึ่งมรรคมีองค์แปดเปรียบเสมือนเชือก 8 เกลียว ที่ใช้ร่วมกันมิใช่แยกออกจากกันเป็นเกลียว ๆ ทั้ง 8 เกลียวประกอบด้วย (1) สัมมาทิฐิ: ความเห็นชอบ คือ ความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว (2) สัมมาสังกัปปะ: ความดำริชอบ คือ ดำริไม่โลภ ไม่พยาบาท และไม่เบียดเบียน (3) สัมมาวาจา: เจรจาชอบ คือ ไม่หลอกลวง ไม่ส่อเสียด ไม่ใช้คำหยาบ หรือพูดเพ้อเจ้อ (4) สัมมากัมมันตะ: กระทำชอบ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม (5) สัมมาอาชีวะ: เลี้ยงชีพชอบ คือ ประกอบอาชีพสุจริต เว้นจากมิถุนาอาชีวะ เช่น การขายอาวุธ การค้าขายมนุษย์ การค้าขายน้ำเมา ค้าขายยาเสพติด (6) สัมมาวายามะ: ความเพียรชอบ คือ เพียร “ละอกุศล” ที่เกิดขึ้นแล้วให้สิ้นไป เพียร “สร้างกุศล” ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และเพียร “รักษากุศล” ที่มีอยู่แล้ว ให้ดำรงอยู่สืบไป (7) สัมมาสติ: ระลึกชอบ คือ สติปัฏฐาน (ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ 4 ประการ) คือ ใช้สติพิจารณาให้รู้แจ้งทางกาย ทางเวทนา ทางจิต และทางธรรม (8) สัมมาสมาธิ: ตั้งใจชอบ จิตตั้งใจมั่นอยู่ในสมาธิและฌาน ทำให้จิตสงบ ไม่ฟุ้งซ่าน ก็จะเกิดความหน่ายคลายจากความยึดติด ก็จะสิ้นทุกข์

อริยมรรคมีองค์แปด สรุปลงเป็นไตรสิกขา คือ (1) อริสัจไตรสิกขา: การถึงพร้อมด้วยการรักษาศีล ประกอบด้วย สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ (2) อริจิตไตรสิกขา: การถึงพร้อมด้วยการบำเพ็ญเพียรทางจิต เพื่อที่จะทำให้เป็นสมาธิ นุ่มนวล ควร

แก่งาน อ่อนโยน ผ่านคลาย สงบ ตั้งมั่น และมีพลัง ประกอบด้วย *สัมมาวาจา* *สัมมาสติ* และ *สัมมาสมาธิ* และ (3) **อธิปัญญาสิกขา**: การถึงพร้อมด้วยปัญญา ประกอบด้วย สัมมาทิจิ และสัมมาสังกัปปะ

พุทธศาสนาถือว่าไตรสิกขาเป็นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) คือ ไม่สุดโต่งไปทาง “อัตตกิลมณฺเอยค” (ทำตนให้เดือดร้อนลำบาก) และไม่สุดโต่งไปทาง “กามสุขัลลิกานุโยค” (ทำตนให้หมกมุ่นอยู่แต่กามคุณ) และทางสายนี้ช่วยให้เข้าถึงความดับทุกข์ได้จริง จึงเรียกว่าเป็นทางอันประเสริฐ (noble path)

5.2.2 การตรวจสอบความจริงเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารในชีวิตประจำวัน ยุค

ข้อมูลข่าวสารครองโลก : หลักคำสอนในหลักกาลามสูตรกล่าวคือ ในสมัยเมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปโปรดชาวกาลามะ ณ หมู่บ้านเกสปุตตนิคม แคว้นโกศล (หมู่บ้านแห่งปัญญาชน) ซึ่งเคยมีนักบวชจากต่างลัทธิเข้ามาแย่งชิงพื้นที่เพื่อเผยแผ่คำสอนมาก่อน โดยแต่ละลัทธิพยายามจะบอกว่าคำสอนของฝ่ายตนเท่านั้นที่ถูกและดี ส่วนของฝ่ายอื่นล้วนผิดและไม่ดี เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไป พวกเขาก็จึงทูลถามในเชิงดักคอไว้ก่อนว่า การที่เขามาก็เพื่อที่จะบอกว่าคำสอนของพระองค์เท่านั้นที่ถูกและดีใช่หรือไม่ แทนที่จะตอบตรง ๆ พระองค์ทรงให้ “**หลักคิด 10 ประการ**” คือ เมื่อได้รับข้อมูลข่าวสารใด ๆ มา อย่าเพิ่งปลงใจเชื่อโดยอาการ 10 อย่าง คือ (1) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตาม ๆ กันมา (2) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมาตามประเพณี (3) อย่าปลงใจเชื่อตามคำเล่าลือ (4) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ (5) อย่าปลงใจเชื่อด้วยวิสัยแห่งตรรกะ (6) อย่าปลงใจเชื่อโดยการอนุมาน (7) อย่าปลงใจเชื่อโดยอาการที่ปรากฏตามความรู้สึก (8) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่ตนยึดถือ (9) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเห็นว่ารูปลักษณะภายนอก “ดูดี” น่าเชื่อถือ และ (10) อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา (โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 20, หน้า 255 - 263)

หลังจากให้หลักคิดแล้ว ก็ทรงแนะนำให้นำสิ่งที่ได้รับมาไปปรึกษาบัณฑิตว่าถ้าเชื่อเช่นนั้นจะเป็นที่น่าตำหนิหรือน่าสรรเสริญ จากนั้นให้นำไปทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง ถ้าปฏิบัติแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ เกิดสุข (เป็นกุศล) ก็พึงปลงใจเชื่อ แต่ถ้าก่อให้เกิดโทษ เกิดทุกข์ (เป็นอกุศล) ก็อย่าปลงใจเชื่อ

นอกจากนี้ ยังทรงให้ตรวจสอบ นรก สวรรค์ ขาดินหน้า โดยหลัก “แห่งความอุ่นใจ” ว่า...

1 ถ้าหากว่า ขาดินหน้ามีจริง บาปบุญที่ทำไว้มีจริง ก็เมื่อเราทำแต่ดี ไม่ทำชั่ว เรา จะชื่นใจว่าเราจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์แน่นอน นี่เป็นความอุ่นใจข้อที่หนึ่ง

2 ถ้าหากว่า ขาดินหน้าไม่มีจริง บาปบุญที่คนทำไว้ไม่มีจริง ก็เมื่อเราไม่ทำชั่ว ทำแต่ดีขาดินนี้เราก็สุข แม้ขาดินหน้าจะไม่มีก็ตาม นี่เป็นความอุ่นใจข้อที่สอง

3 ถ้าหากว่าบาปที่ตนทำไว้ ชื่อว่าเป็นอันทำ คือ ได้รับผลของบาป ก็เมื่อเราไม่ทำบาปแล้ว เราจะได้ รับผลของบาปที่ไหน นี่เป็นความอุ่นใจข้อที่สาม

4 ถ้าหากว่าบาปที่ตนทำแล้ว ไม่ได้เป็นบาปอันใดเลย หรือ ไม่เป็นอันทำ ก็เมื่อเราไม่ได้ทำบาป เราก็ พิจารณาตนว่าบริสุทธิ์ทั้งสองส่วน คือ ส่วนที่เราไม่ได้ทำชั่ว และในส่วนที่เราทำดี เราก็มีความสุขในปัจจุบัน นี่เป็นความอุ่นใจข้อที่สี่

เพราะฉะนั้น คนที่ไม่ได้ทำชั่ว นรกสวรรค์จะมีหรือไม่ มีบาปบุญจะมีหรือไม่มี เขาก็ได้ตั้งขึ้นทั้งสอง แต่คนที่ทำชั่วนรกสวรรค์จะมีหรือไม่มี บาปบุญจะมีหรือไม่มี เขาก็เดือดร้อนทั้งขึ้นทั้งสอง ถ้าหากว่าสวรรค์มีจริง เขาก็ไม่ได้ขึ้นสวรรค์ ถ้านรกมีจริง เขาก็ต้องลงนรก ถ้าหากว่าสิ่งเหล่านี้ไม่มีจริง เราก็ไม่ต้องเดือดร้อน เพราะเราไม่ได้ทำชั่วในปัจจุบัน และเราก็มีความสุขในปัจจุบัน เพราะเราทำดี การให้พิจารณาอย่างนี้ เป็นการพิจารณาที่สร้างเหตุสร้างผลขึ้น.. (พระธรรมวิสุทธิกวี, 2565)

การที่พระพุทธองค์ทรงให้ ทั้ง “หลักคิด” และ “หลักปฏิบัติ” เช่นนี้ แสดงว่า ทรงให้เสรีภาพทางความเชื่อและความคิดเห็น เพราะถ้าจะทรงยืนยันหรือปฏิเสธว่านรก – สวรรค์ มีจริงหรือไม่จริง ก็จะกลายเป็น “วาทะที่สุดโต่ง” (extreme argument) จะนำมาซึ่งความขัดแย้งกับลัทธิศาสนาอื่นที่เห็นต่างกัน จะนำมาซึ่งสร้างความขัดแย้ง

ระหว่างกัน ก็จะกลายเป็นอุปสรรคต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา พระองค์จึงทรงปล่อยให้คิดเองว่าควรเชื่อแบบใด และเลือกเชื่ออย่างไร จึงจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนและสังคมมากกว่ากัน

6. บทส่งท้าย

บทความนี้ พยายามนำเสนอความจริงและการตรวจสอบความจริง 3 มโนทัศน์ คือ **มโนทัศน์ทางตรรกวิทยา** เพื่อพิจารณาความสมเหตุสมผลทางความคิด (Validity) เพื่อไว้ใช้เป็น **เครื่องมือ** แสวงหาความจริงและตรวจสอบความจริงในศาสตร์แขนงต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล (The ideology of logic in the pursuit of believable reason.) **มโนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์** เพื่อไว้ใช้เป็นเครื่องมือแสวงหาความจริงและตรวจสอบความจริงอย่างเป็นสาธารณะ เพื่อที่จะได้นำมาปรับใช้กายให้มีความเป็นอยู่อย่างสุขสบาย และช่วยให้โลกมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุ (Scientific ideology for physical comfort) ส่วน **มโนทัศน์ทางพุทธศาสนา** เพื่อไว้ใช้เป็นเครื่องมือแสวงหาความจริงและตรวจสอบความจริงเพื่อแสวงหาความหมายของชีวิต (Meaning of life) และเพื่อความสงบสุขทางด้านจิตใจ โดยถือว่าศาสนาเป็นเครื่องมือรับใช้จิตวิญญาณ (Religion is for serving the soul.)

ผู้เขียนขอเสนอแนะว่า ถ้าจะแสวงหาความจริงและตรวจสอบความจริงอย่างรอบด้าน จะต้องใช้ทั้ง 3 มโนทัศน์ ประกอบกัน เพราะถ้าให้ความสำคัญเฉพาะด้านตรรกวิทยาหรือวิทยาศาสตร์ ก็เป็นเสมือนให้ความสำคัญด้านความคิดและด้านร่างกาย แต่ละเลยด้านจิตใจ ชีวิตก็จะเวิ้งว้างไปส่วนหนึ่ง แต่ถ้าให้ความสำคัญเฉพาะด้านศาสนาก็เป็นเสมือนให้ความสำคัญเฉพาะด้านจิตใจ โดยละเลยด้านร่างกาย ชีวิตก็จะเวิ้งว้างไปส่วนหนึ่ง แต่ถ้าให้ความสำคัญรอบด้านประกอบกัน ก็จะช่วยเติมเต็มให้เป็นชีวิตมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังที่ **ไอสไตน์** (Albert Einstein : 1879-1955) กล่าวว่า “วิทยาศาสตร์ที่ปราศจากศาสนาเปรียบเสมือนคนแขนขาพิการ ศาสนาที่ปราศจากวิทยาศาสตร์เปรียบเสมือนคนตาบอด” (*Science without religion is lame, religion without science is blind.*):

เอกสารอ้างอิง

- ครูบ้านนอกดอทคอม. (2565, สิงหาคม 13). *อริยสัจ 4*. <https://www.kroobannok.com/2745>
- ชมรมพัฒนาสังคม. (2534). *ทฤษฎีสังคม (Social Theory)*. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะพัฒนาสังคม, ชมรมพัฒนาสังคม.
- ฐานิสรา ประธานราชภัฏธนบุรี. (2561). สมมติสังขะ: เครื่องมือนำไปสู่การรู้แจ้งปรมัตถ์สังขะ. *วารสารสมาคมปรัชญาและศาสนาแห่งประเทศไทย*, 13(1), 41-67.
- บ้านจอมยุทธ. (2565, สิงหาคม 13). *องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์* http://www.baanjomyut.com/library_2/scientific_thinking_skills/05.html
- โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 12. (2560, ธันวาคม 22). https://84000.org/tipitaka/read/m_siri.php?B=12&siri=37
- โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 14. (2560, ธันวาคม 22). https://84000.org/tipitaka/atita100/m_siri.php?B=14&siri=35
- โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 16. (2560, ธันวาคม 22). https://84000.org/tipitaka/read/m_siri.php?B=16&siri=33
- โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 20. (2560, ธันวาคม 22). https://84000.org/tipitaka/read/m_siri.php?B=20&siri=110
- โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 20. (2560, ธันวาคม 22). https://84000.org/tipitaka/read/m_siri.php?B=20&siri=181
- โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 25 (2560, ธันวาคม 22). https://84000.org/tipitaka/read/m_siri.php?B=25&siri=159
- โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 35. (2560, ธันวาคม 22). https://84000.org/tipitaka/read/m_siri.php?B=35&siri=14
- พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต. (2557). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พ.ศ. 2557* (พิมพ์ครั้งที่ 12). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระธรรมวิสุทธิกวี. (2555) ความดีเด่นของกาลามสูตรและคำสดุดีพระพุทธศาสนาของ
นักปราชญ์ชาวตะวันตก : <https://stat.bora.dopa.go.th/religion/tammar.html>
- สมชาย เขิดกลาง. (2565, สิงหาคม 13). *ธรรมะชั้นเทพ ภาค 1*. <https://images-se-ed.com/ws/Storage/PDF/552284/006/5522840064493PDF.pdf>
- สมชาย เขิดกลาง (นามปากกา). (2537). “ธรรมะชั้นเทพภาค 2” พ.ศ. 2537. (ผู้เขียน/
เรียบเรียง): https://images-se-ed.com/ws/Storage/PDF/552284/006/552284006_6879PDF.pdf
- สุทัศน์ ยกส้าน. (2556, สิงหาคม 16). *MGR Online*. <https://mgronline.com/science/detail/9560000101989>
- Emily Conover. (2022, August 13). *Science news In a first, Galileo’s gravity experiment is re-created in space*. <https://www.sciencenews.org/article/first-galileo-gravity-experiment-re-created-space-einstein>
- Schiller, Ferdinand Canning Scott (1864–1937) 1907 *Studies in humanism*
- Thananthorn. (2562). *การตกอย่างอิสระของวัตถุ ทฤษฎีปัญญา*. <https://www.trueplookpanya.com/blog/content/70992/-blo-sci-phy-sci->

